

УДК 330.567.2:332

Н.А. Шпак, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ
ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ**

Н.А. Шпак, аспірант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ПОТРЕБЛЕНИЯ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ
КАК ФАКТОР АКТИВИЗАЦИИ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

Nataliia Shpak, PhD student

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

**THE RAISE OF FOOD CONSUMPTION AS A FACTOR OF ACTIVATION
OF DOMESTIC AGRICULTURE SECTOR DEVELOPMENT**

Проведено аналіз споживання основних продуктів харчування населенням Полтавської області порівняно з нормативами та загалом по Україні. З'ясовано причини різниці у споживанні сільськими мешканцями і мешканцями великих міст, внаслідок різниці грошових доходів.

Ключові слова: споживання, доходи, продукти харчування, сільська місцевість, міські поселення.

Проведен анализ потребления основных продуктов питания населением Полтавской области по сравнению с нормативами и в целом по Украине. Выяснены причины разницы в потреблении сельскими жителями и жителями больших городов в результате различия денежных доходов.

Ключевые слова: потребление, доходы, продукты питания, сельская местность, городские поселения.

Article is devoted the analysis of consumption of basic foodstuffs population Poltava region compared with the regulations and in Ukraine in general. The reasons for the difference in the consumption of rural residents and residents of big cities, as a result of differences in cash income.

Key words: consumption, income, food, rural, urban settlements.

Постановка проблеми. Забезпечення України харчовими продуктами та їх доступність для всіх верств населення завжди є актуальним. Динаміка споживання основних продуктів харчування характеризує продовольчу безпеку країни та визначає рівень розвитку аграрно-продовольчого ринку. Порівняння фактичного рівня споживання з визначеними раціональними нормами дозволить зробити висновки щодо збалансованості харчування та його впливу на здоров'я нації. Починаючи з 1 січня 1999 р. в Україні проводяться комплексні дослідження рівня матеріального добробуту різних соціальних груп населення, включаючи й сільські. Характеристики домогосподарств охоплюють структуру доходів і витрат, а також дані щодо споживання товарів, послуг за різними соціально-економічними аспектами та верствами населення. Це необхідно для розроблення законодавчої бази з урахуванням демографічної та економічної ситуації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання матеріального добробуту різних соціальних груп населення досліджувало багато вітчизняних учених, зокрема А. Близнюк, Д. Богиня, О. Бородіна, М. Бутко, О. Грішнова, С. Шкарлет, а в аграрному секторі економіки – М. Гладій, Л. Дейнеко, М. Кропивко, В. Куценко, Е. Лібанова, Л. Михайлова, О. Риковська, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Однак багато теоретичних і практичних питань є дискусійними й потребують поглиблених досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблем. На сьогодні вивченню рівня матеріального добробуту, і особливо забезпечення населення продуктами харчування, присвячено багато праць, проте, причинно-наслідковий зв'язок глибокої диференціації у споживанні основних продуктів харчування міським та сільським населенням глибоко не досліджено.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати споживання продуктів харчування населенням України та Полтавської області порівняно з раціональними нормами та визначити чинники впливу на його зростання.

Виклад основного матеріалу. Перехід вітчизняної економіки до відкритої ринково-орієнтованої моделі розвитку спричинив кардинальні зрушення в усіх сферах. Не є винятком і сільський сектор України, як важлива складова національного господарства. Другу його складову становить промисловий сектор. Поступова трансформація назв сільського сектору від основної функції (аграрний сектор) чи адміністративної ролі (сільська місцевість як антипод міської) до фізично-географічного об'єкта (сільська територія) підкреслює лише складність і багатоплановість об'єкта дослідження. Це вимагає вивчення невідокремлених об'єктів (сільського господарства, демографії, розміщення продуктивних сил, економіки соціальної сфери тощо), а їх комплексного дослідження [1].

Важливою характеристикою матеріального становища населення, його доходів і видатків виступають рівень та якість життя сільських мешканців. Рівень життя включає в себе такі показники: обсяги спожитих матеріальних благ і послуг, реальні доходи населення та напрями їх витрат, заробітна плата працюючих, споживання населенням товарів та послуг, зокрема, культурних, освітніх, охорони здоров'я, житлово-комунальних тощо [2].

Мешканці села роблять величезний внесок у виробництво продуктів харчування своєю працею у сільськогосподарських підприємствах та у власних господарствах. Однак доходи домогосподарств та обсяги споживання сільським та міським населенням значно різняться. Взагалі обсяги споживання основних продуктів харчування, крім олії, яєць, овочів та баштанних культур по Полтавській області з 1990 по 2012 роки зменшувалися (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги споживання основних продуктів харчування по Полтавській області, тис. т

Продукти харчування	1990	1995	2000	2005	2006	2008	2009	2010	2011	2012
М'ясо та м'ясні продукти	118,0	86,3	60,8	59,4	66,7	77,4	73,6	78,9	77,7	79,1
Молоко та молочні продукти	657,6	500,0	367,5	385,4	419,5	344,8	350,7	328,2	329,8	340,0
Яйця, млн шт	418,7	288,9	267,0	384,3	417,3	431,7	442,6	460,3	514,8	497,7
Хлібні продукти та макаронні вироби	271,6	267,6	237,7	198,2	192,7	187,9	174,5	177,0	174,3	174,3
Картопля	265,7	229,5	210,2	228,8	227,5	211,3	209,6	207,9	206,4	211,2
Овочі та баштанні культури	193,1	245,1	215,5	220,1	231,9	204,6	252,1	257,2	294,9	290,0
Плоди та ягоди	97,3	92,4	27,2	47,9	41,4	49,0	74,3	74,4	77,5	80,8
Риба та рибні продукти	31,5	7,1	13,3	22,8	22,6	26,4	20,9	20,8	19,7	19,5
Цукор	95,5	62,8	65,6	63,2	64,5	64,7	54,7	53,9	55,3	52,1
Олія	15,5	12,7	13,2	18,3	19,3	21,6	20,2	19,7	18,3	17,6

Джерело: [3].

У 2012 році обсяги споживання основних продуктів харчування (табл. 1) становили: м'яса та м'ясних продуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець) – 79,1 тис. т (101,8 % до спожитого у 2011 році), молока та молочних продуктів – 340,0 тис. т (103,1 %), яєць – 497,7 млн шт (96,7 %), хлібних продуктів (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, бобові) – 174,3 тис. т (на рівні 2011 року), картоплі – 211,2 тис. т (102,3 %), овочів та баштанних продовольчих культур (включаючи консервовану та сушену продукцію у перерахунку на свіжу) – 290,0 тис. т (98,3 %), плодів, ягід та винограду (включаючи консервовану та сушену продукцію у перерахунку на свіжу) – 80,8 тис. т (104,3 %), риби та рибних продуктів – 19,5 тис. т (99,0 %), цукру – 52,1 тис. т (94,2 %), олії – 17,6 тис. т (96,2 %).

Молока та молочних продуктів у середньому на одну особу у 2012 році спожито більше від середнього показника по Україні на 16,0 кг (на 7,4 %), яєць – на 31 шт. (на 10,1 %), м'яса та м'ясних продуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець) – менше на 0,7 кг (на 1,3 %).

Важливо проаналізувати споживання основних продуктів харчування на одну особу (табл. 2).

Таблиця 2

*Оцінка споживання основних продуктів харчування на одну особу за рік
по Полтавській області і по Україні, кілограм*

Продукти харчування	Україна		Полтавська область	
	2011	2012	2011	2012
М'ясо та м'ясні продукти	51,2	54,4	52,4	53,7
Молоко та молочні продукти	204,9	214,9	222,5	230,9
Яйця, шт	310,0	307,0	347,0	338,0
Хлібні продукти та макаронні вироби	110,4	109,4	117,6	118,4
Картопля	139,3	140,2	139,2	143,4
Овочі та баштанні продовольчі культури	162,8	163,4	198,9	196,9
Плоди, ягоди та виноград	52,6	53,3	52,3	54,9
Риба та рибні продукти	13,4	13,6	13,3	13,2
Цукор	38,5	37,6	37,3	35,4
Олія	13,7	13,0	12,3	12,0

Джерело: [3; 4].

За рівнем споживання яєць Полтавська область займає 2-е місце, м'яса та м'ясних продуктів – 8-е, молока та молочних продуктів – 11-е серед інших областей України.

У розрахунку на одну особу в 2012 році споживалося хлібних продуктів більше від середнього по Україні на 9,0 кг (на 8,2 %), овочів та баштанних продовольчих культур – на 33,5 кг (на 20,5 %), плодів, ягід та винограду – на 1,6 кг (на 3,0 %), картоплі – на 3,2 кг (на 2,3 %).

За рівнем споживання овочів та баштанних продовольчих культур (включаючи консервовану та сушену продукцію у перерахунку на свіжу) Полтавська область знаходиться на 1-му місці, плодів, ягід та винограду (включаючи консервовану та сушену продукцію у перерахунку на свіжу) – на 6-му, хлібних продуктів (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобові) – на 11-му, картоплі – на 14-му місці серед областей України.

Цукру спожито однією особою на 2,2 кг (на 5,9 %) менше, ніж по Україні загалом, олії – на 1,0 кг (на 7,7 %), риби та рибних продуктів – на 0,4 кг (на 2,9 %). За споживанням риби та рибних продуктів Полтавська область займає 12-е, цукру – 20-е, олії – 22-е місце серед інших областей України.

Якщо порівняти споживання населенням Полтавської області основних продуктів харчування з нормативами, то очевидно, що реальне споживання значно нижче фізіологічних норм (табл. 3). Це говорить про те, що населення області на третину менше споживає м'яса та м'ясних продуктів, риби та рибних продуктів – на 34 %, плодів та ягід – на 39 %, майже вдвічі – молока та молочних продуктів. Водночас, дефіцит згаданих продуктів поповнюється низькокалорійними продуктами харчування.

Так, споживання хлібних продуктів та макаронних виробів у 2012 році перевищує раціональну норму на 17,4 кг (17,5 %), картоплі на 19,4 кг (15,6 %), овочів та баштанних культур на 35,9 кг (22,3 %), віддаючи при цьому перевагу дешевим продуктам. Тобто власні енергетичні потреби населення забезпечує за рахунок доступніших продуктів, що свідчить про незбалансованість харчування. Споживання таких важливих для організму людини продуктів, як м'ясо, молоко, риба, плоди і фрукти значно зменшилось, хоча й має тенденцію до зростання. Аналіз засвідчив, що рівень матеріальної забезпеченості не дає можливості населенню повноцінно харчуватися, що насамперед призводить до погіршення стану здоров'я, а в подальшому до більш негативних наслідків у якісному складі людського потенціалу (табл. 3).

Наведена в табл. 4 структура грошових доходів домогосподарств розкриває відмінності в їх формуванні за типами населених пунктів: великі та малі міста та сільські поселення. Найбільшою є частка в доходах сільських домогосподарств грошових надходжень від оплати праці: вона в 2 рази нижча, ніж у містах. В абсолютних показниках грошові надхо-

дження сільських домогосподарств були на 10 % нижчими, тобто сільська місцевість має значні потенційні можливості для приросту грошових доходів за рахунок підвищення оплати праці. Для цього необхідно підвищити рівень оплати праці в суспільному секторі виробництва і, перш за все, у сільському господарстві, а також в усіх галузях бюджетної сфери; розширити масштаби постійної зайнятості сільського населення завдяки збільшенню пропозиції вільних робочих місць на сільському ринку праці; покращити доступність сільського населення до вільних місць праці в міських поселеннях; резервувати робочі місця на підприємствах та установах, незалежно від форм власності (табл. 4).

Таблиця 3

Споживання основних продуктів харчування населенням Полтавської області на одну особу порівняно з нормами, кілограм

Продукти харчування	Раціональні норми*	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
М'ясо та м'ясні продукти	80,0	67,2	49,4	36,6	38,0	51,0	48,9	52,8	52,4	53,7
Молоко та молочні продукти	380,0	374,3	286,5	221,0	246,5	227,1	232,9	219,7	222,5	230,9
Яйця, шт	290,0	238,0	166,0	161,0	246,0	284,0	294,0	308,0	347,0	338,0
Хлібні продукти та макаронні вироби	101,0	154,6	153,3	143,0	126,8	123,8	115,9	118,5	117,6	118,4
Картопля	124,0	151,2	131,5	126,4	146,3	139,2	139,2	139,2	139,2	143,4
Овочі та баштанні культури	161,0	109,9	140,4	129,6	140,8	134,8	167,5	172,2	198,9	196,9
Плоди та ягоди	90,0	55,4	52,9	16,4	30,6	32,3	49,4	49,8	52,3	54,9
Риба та рибні продукти	20,0	17,9	4,1	8,0	14,6	17,4	13,9	13,9	13,3	13,2
Цукор	38,0	54,4	36,0	39,5	40,4	42,6	36,3	36,1	37,3	35,4
Олія	13,0	8,8	7,3	7,9	11,7	14,2	13,4	13,2	12,3	12,0

* За термінологією МОЗ України "Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005-2015 роки".

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Полтавській області.

Таблиця 4

Структура грошових доходів домогосподарств за типом місцевості у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство

Види доходів	2000			2011			2012
	усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості	
Усього грошових доходів, грн	256,3	277,9	227,3	2994,4	3106,4	2830,9	3300,8
Відсотків							
Оплата праці	49,9	61,2	31,4	51,6	57,1	42,7	54,2
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,2	2,2	2,3	2,1	1,7	2,8	2,9
Доходи від продажу сільгосппродукції	10,9	0,9	27,3	5,6	0,2	14,3	3,5
Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою	27,9	26,0	31,0	31,2	31,3	31,2	31,2
Грошова допомога від родичів та інші доходи	9,1	9,7	8,0	9,5	9,7	9,0	8,2

Джерело: [3].

Другою важливою складовою у структурі грошових доходів сільських домогосподарств є пенсії, частка яких у 2000 році перевищувала в 1,2 рази аналогічну по домогосподарствах великих міст (відповідно 31,0 % і 26,0 %). Така надзвичайно висока частка пенсій у грошових доходах сільських домогосподарств у 2000 році (стільки ж, як і оплата праці,

31,0 % і 31,4 % відповідно) пояснюється кількома чинниками, зокрема: високою часткою пенсіонерів у структурі сільського населення, що помітно перевищує аналогічну в містах; значно нижчим загальним рівнем грошових доходів, який об'єктивно сприяє підвищенню частки пенсійних надходжень; зростанням більш високими темпами рівня мінімальних пенсій порівняно з тенденціями зростання оплати праці та ін. У 2011 році частка пенсій у грошових доходах сільських домогосподарств зменшилася порівняно з оплатою праці, 31,2 % і 42,7 % відповідно. Це викликає надію, що у перспективі оплата праці сільського населення зростатиме, що сприятиме розвитку трудового потенціалу.

При збільшенні доходів зростає споживання продуктів харчування. Так, при збільшенні грошових доходів на одне домогосподарство з 256,3 грн у 2000 році до 3300,8 грн у 2012 році споживання на одну особу за відповідний період м'яса та м'ясних продуктів зросло на 17,1 кг, риби та рибних продуктів – на 5,2 кг, овочів та баштанних культур – на 67,3 кг, плодів та ягід – на 38,5 кг (табл. 3; табл. 4).

У перспективі саме від співвідношення темпів підвищення мінімальних пенсій і мінімальної оплати праці та контингентів сільських пенсіонерів і працівників у працездатному віці залежатиме, як змінюватиметься співвідношення між частками доходів за рахунок оплати праці та часткою доходів за рахунок пенсійних виплат.

Водночас, 14,3 % грошових надходжень сільські домогосподарства отримали від реалізації виробленої сільськогосподарської продукції в особистому господарстві (табл. 4). Це майже у 71 раз вище рівня, які мають домогосподарства міської місцевості (0,2 %) за аналогічну діяльність. Таке джерело доходу присутнє практично у 2/3 сільських домогосподарств.

Висновки та пропозиції. В Україні є проблема продовольчого забезпечення, незважаючи на наявність сприятливих природно-кліматичних умов та значної кількості родючих земель. Загострення цієї проблеми виникло в період трансформаційних перетворень, що обумовило порушення обсягів і пропорцій суспільного виробництва та спричинило загрозу продовольчій безпеці країни.

З'ясовано, що обсяги споживання основних продуктів харчування по Полтавській області і загалом по країні, крім олії, яєць, овочів та баштанних культур, з 1990 по 2012 роки зменшувалися. Українці на харчування витрачають переважну частину власного доходу. Населення забезпечує потреби у поживних речовинах не за рахунок дорогих м'ясних і молочних продуктів, риби, овочів і фруктів, а за рахунок дешевих картоплі та хлібопродуктів. Це говорить про низьку купівельну спроможність населення. Тобто за відсутності дефіциту продовольства рівень споживання населенням основних продуктів є нижчим за раціональну межу.

Встановлено, що важливим чинником впливу на процеси споживання населенням продуктів харчування є збільшення грошових доходів, у разі підвищення яких збільшується споживання. Зважаючи на високий рівень безробіття на селі, актуальним завданням є підвищення рівня постійної зайнятості сільського населення.

Список використаних джерел

1. *Хорунжий М. Й.* Агропродовольчий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 113-120.
2. *Гадзало А. Я.* Соціально-економічне значення, зміст, складники та відтворення людського капіталу / А. Я. Гадзало // [Научные исследования и их практическое применение: современное состояние и пути развития] : матеріали наук-практ. конф. (Одеса, 5-17 жовтня 2009). – Одеса, 2009. – С. 61-62.
3. *Статистичний збірник «Сільське господарство Полтавської області»* / Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2012. – 403 с.
4. *Сільське господарство України у 2012 р.* : стат. зб. / Держкомстат України. – К. : Техніка, 2013. – 560 с.